

Jakab Júlia

MIKROSZÍNPADOK, SZÍNHÁZTÖRTÉNETI LÁTKÉPEK

Tar Gabriella-Nóra „Kis játéknézőhely”. Tanulmányok az európai és a magyar színháztörténet köréből című tanulmánykötetéről¹

Hogyan tehetők láthatóvá a közép-európai színháztörténet rejtett összefüggései? Tar Gabriella-Nóra „Kis játéknézőhely”. *Tanulmányok az európai és a magyar színháztörténet köréből* című kötete e kérdést járja körül, amikor a lokális színházi gyakorlatok és a transznacionális összefüggések metszéspontjait állítja vizsgálatainak középpontjába. A három tematikus egységbe rendezett tanulmányok ugyan különböző történeti korszakokhoz kapcsolódnak, de közös bennük, hogy hiánypótló forrásfeltárásokon alapulnak, és a vizsgált jelenségeket filológiai alaposággal és érzékenységgel, mindig szélesebb színháztörténeti összefonódásokként látatják. A címbeli *kis játéknézőhely* egyszerre utal fizikai térre,² ugyanakkor szimbolikus

¹ Tar Gabriella-Nóra: „Kis játéknézőhely”. *Tanulmányok az európai és a magyar színháztörténet köréből*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2025.

² A Bessenyei György testőr-költő verséből kölcsönzött idézet ugyanis egy mulatság helyszínére utal: „A tüzes erdő közt egy kis lapály hevert, / Mellyre a mesterség most házikókat vert. / Világosítva volt minden részeibe, / Gazdag vásár látszott szegeleteibe. / Egy épület, templomformára felnyúlva / Állott a fákyákkal megvilágosítva, / Kis játéknéző-

értelemben egyfajta mikroszínpadra, valamint megfigyelői, nézői pozícióra, kutatói nézőpontra is, amely közel hajol a részletekhez. Mintha ez a „kis” nézőhely lehetővé tenné számunkra, hogy olyan színháztörténeti jelenségeket is észrevegyünk, amelyeket a nagy narratívák gyakran elhomályosítanak.

A kötet első, egyben legátfogóbb fejezete a 18. századi német nyelvű gyermekszínházi játszmát és annak magyarországi vonatkozásait állítja a vizsgálat középpontjába. Friedrich Zöllner pest-budai gyermektársulatának működése kapcsán rámutat arra, hogy tevékenységében és repertoárjában több ponton is felismerhetők a szintén részletesen bemutatott osztrák Felix Berner vezette európai hírű – a korabeli Magyarországon is többször vendégszereplő – gyermekszínház hatásai. Ezek a vándor gyermektruppek bekapcsolódtak a korabeli színházi kultúra mobilitási és kulturális transzferfolyamataiba is, ez a jelenség pedig

hely készült el közepén, / Szövétnekek égtek minden szegeletén.” Bessenyei György: Az Eszterházi vigasságok. In: Bessenyei György válogatott művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 60–61.

azt is megmutatja, hogy a színház határokon ível át, tehát transznacionálisan „utaztak” a színházi szövegek és a produkciók is. A szerző részletesen dokumentálja azt is, hogy egyes gyermekszínházak – mint például Johann Georg Schüller vagy Joseph Haury – felnőtt színészként tértek vissza a pesti és budai színpadokra, és hogyan épült pályájukba a korai színházi képzés tapasztalata, s miként válhattak a gyermekszínházak a professzionizálódó színházi kultúra résztvevőivé. A szerző egyik hangsúlyos állítása ebben a fejezetben, hogy „érdemes a magyarországi hivatásos színjátszást a korabeli közép-európai színjátszás szerves részeként kutatni”, illetve „érdemes lenne a magyarországi német színjátszás kezdeteit egy XVIII. századi, közép-európai német nyelvű színháztörténet fejezeteként is meg-, illetve újrainni”, hiszen „a magyarországi, illetve erdélyi német nyelvű színjátszásnak nemcsak geneológailag van ugyanis sokkal több köze a közép-európai német nyelvű színjátszáshoz, mint ahogy azt első látásra gondolnánk,

hanem a közép-/nyugat-európai források a hazai színháztörténeti kutatások egyes »fehér foltjainak« feloldásában is segítséget nyújthatnak”.³ Javaslatát tehát fontos szakmai szemléletváltásra is ösztönöz: a magyar színjátszás történetét nem szerencsés (és nem is lehet) a közép-európai színházi folyamatoktól elszigetelten vizsgálni, hiszen éppen a transznacionális összefüggések – különösen a német kulturális hatások – segíthetnek értelmezni számos, eddig kevésbé feltárt hazai színháztörténeti jelenséget.

A kötet második egysége a 19. századi színházi gyakorlatokat helyezi új megvilágításba. A kolozsvári színlapanyag feldolgozásán alapuló tanulmány az előképek különféle példáin keresztül érzékletesen tárja fel a 19. század elején rendkívül népszerű szcenikai hagyomány funkcióit (l. alkalmi köszöntés, látványteremtés, szórakoztatás, megdöbbenés), megjelenítési módjait és a korabeli közönség számára közvetített jelentéstartalmait. A kolozsvári előképek vizuális kompozíciójuk kialakításakor a történelem, a mitológia, a képzőművészet, a retorika, valamint a zene és tánc elemeit egyesítették, ezáltal sokáig megőrizték kapcsolatukat a barokk és felvilágosodás kori színjátszás hagyományaival. Hogyan is nézhetett ki egy ilyen előkép? Az alábbi példa érzékletes betekintést nyújt abba, milyen alkalmi látványossággal készült a kolozsvári társulat gróf Bánffy György erdélyi gubernátor születésnapjára: „A' Játék fog végeződni egy ezen alkalmatosságra készült Nagy Illuminációval, melyben-is a Haza mint egy Isten Aszszonya' közép pontban fog állani, jobb kezével tölti az Halhatatlanság italát egy Griff nek, bal kezében pedig a 'Békességet jelentő Palma ágat tartya, lábai előtt vagyon le-borulva egy Hazafi, jobb felén áll Ossián, a' ki a' Hazának Bóldog igazgatása módját éneklí, bal felőll pedig a' Hazának Ellenségei mint meggyőzetet Rabok rettegve Állanak.”⁴

Az előképekhez kapcsolódó másik kuriózum, hogy a szerző rekonstrukciós kísér-

TAR GABRIELLA-NÓRA

„Kis játéknézőhely”

Tanulmányok az európai
és a magyar színháztörténet köréből

³ Tar: i. m. 17.

⁴ Uo. 88.

letre is vállalkozott: 2007 szeptemberében a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem Boldog Özséb színháztörténelmi közreműködésével élőképek színrevitelére került sor. A performatív jellegű gyakorlatnak a kiindulópontját a kolozsvári színlapokon fennmaradt élőképleírások képezték.

Johann Baptist Hirschfeld 1825-ben írott, kéziratos formában fennmaradt *Jugendfleiß (Ifjúkori szorgalom)* című temesvári vígjátékának elemzésekor Tar Gabriella-Nóra a gyermekszínháztörténelem hagyományaira és a színészi mesterség tanulhatóságának kérdésére helyezi a hangsúlyt, miközben rámutat a darab azon sajátosságaira is, amelyek a színház működésének gyakorlati kérdéseire – a karakterformálásra és a nyelvhasználat normáira – reflektálnak, egy fiatal nő előadóművész kiemelkedő teljesítményén keresztül.

A fejezet egy másik tanulmánya azt vizsgálja, hogyan próbálták a budai és pesti német színházak a 19. század első felében magyar tematikájú – bár német nyelvű – darabokkal visszacsábítani a közönséget a megerősödő magyar nyelvű társulatokkal folytatott versenyhelyzetben. A cseh színész Girzik *Temesvár-dramája* ebben a kontextusban értelmezhető: a Temesvár török uralom alóli felszabadítását feldolgozó történet nemcsak a kortárs politikai fenyegetettség allegóriájaként működött, hanem Savoyai Jenő alakján keresztül kifejezet-

ten a magyar közönség történelmi identitását is megszólította.

A kötet harmadik egysége a kortárs dokumentarista színház színpadi lehetőségeit vizsgálja, különös tekintettel a brassói születésű Elise Wilk *Disparitii – Eltűntek – Verschwinden* című, 2019-ben Marosvásárhelyen bemutatott darabjára, amely az erdélyi szász közösség 20–21. századi sorsát dolgozza fel, az emigráció, a kollektív emlékezet és trauma témáit egy sajátos színházi nyelven szólaltatja meg. Másrészt a budapesti ELTE joghallgatóiból álló Perjátászó Kör 2016-os kolozsvári vendéggjátékára irányítja a figyelmet, amely az 1956-os megtorló perek dramatikus rekonstrukcióján keresztül kapcsolódik a dokumentarista színház hagyományához, ugyanis a perjátékaikat minden esetben alapos forráskutatás és az eredeti peranyag történelmi dokumentumainak feltárása előzi meg.

A „*Kis játéknézőhely*” egyfajta szakmai fogódzóként is szolgálhat ahhoz, hogy miként lehet kevésbé feltárt forrásokból, szakmai részekből kiindulva tágabb színháztörténelmi összefüggéseket is láthatóvá tenni. Jelen tanulmányok segíthetnek megérteni nem csupán a 18–19. századi, vagy éppen kortárs színházi jelenségek közép-európai vonatkozásait, hanem egyúttal új megvilágításba helyezhetik a magyar színháztörténet értelmezési lehetőségeit is.